

◆ בגדר האיסור להתחמק ממצוה ◆

ה. ויש לידע עד היכן חשיבותו של ענין עידנא דריתחא, דהנה אמרי' בכתובות [לט,א] לענין אונס ומפתה שכהן שגירש, לוקה ואינו מחזיר, ולא אמרי' עשה דוחה ל"ת, משום שעשה זה יכול להתבטל בכה"ג שהאשה אמרה לא בעינא, ואילו במצוות ציצית אמרי' עדל"ת לענין כלאים, ומדוע לא נאמר שאדם יכול שלא ללבוש ד' כנפות. ופירוש הר"ן והריטב"א בכתובות [שם] שמכיוון ורוצה ללבוש ד' כנפות עם ציצית, חשיב מצוה גמורה, ולא דמי לאונס ומפתה, שהאשה יכולה לומר שאינה רוצה, והדברים נפלאים שלמרות שבאונס הדבר אינו תלוי בו, בכל אופן לא חשיב מצוה גמורה, ומשא"כ בציצית.

ו. **ריבוי ציציות בחורף** - והנה מעודי תמהתי על מה שגדולי ישראל שבוודאי חיבבו מצוות בכל מאדום, הלכו עם סוודר ומעיל בחורף, ולא הלכו במקום זה עם כמה ציציות, ולכאוף אף יש להקשות מדוע שלא יענשו ע"ז בעידנא דריתחא, שיכלו לקיים מצוה בקלות ולא קיימו. [והשאלה היא על החורף, משום שבקיץ בוודאי שאדם לא מחויב להכניס את עצמו לסבל של חום גדול מחמת המצוה]. ונראה לומר שאמנם עיקר הקושיא בעינה עומדת, מ"מ משום עידנא דריתחא ליכא, משום שאינו מזלזל במצוה, או מתחמק מהמצוה, שהרי כבר יש לו ציצית אחת, וגם עיקר מטרת התורה, שיראה את הציצית ויזכרו המצוות, ג"כ מתקיים.

ז. **דוגמאות לעידנא דריתחא** - ומצינו בפוסקים שכתבו על כמה מצוות שהנמנע מלקיימן נענש בעידנא דריתחא, א' בספר חרדים [הקדמה סי' ב'] שאדם שלא עולה לאר"י נענש בעידנא דריתחא, ב' לענין מצות תשבתו, כתב המנחת חינוך [מצוה ט'] שמי שלא משאיר חמץ כדי לבערו, יענש בעידנא דריתחא, ג' לענין שילוח הקן, כתב בפתחי תשובה [יור"ד סי' רצב סק"א בשם משנת חכמים], שמי שראה קן ולא שילח, יענש ע"ז בעידנא דריתחא, ד' לענין ברכת כהנים, כתב הביאור הלכה [סי' קכת] שמי שיוצא מבית הכנסת קודם שיאמר הש"ץ כהנים, יענש ע"ז בעידנא דריתחא, ה' לענין מצות צדקה, כתב הבית הלוי [דרוש יא] שמי שלא מכויץ לשם שמיים, לא קיים המצוה כתקנה, וממילא יענש ע"ז בעידנא דריתחא, ו' לענין מצות שחיטה, כתב בתבואות שור [יור"ד סי' א' סקמ"ט] שנענשים ע"ז בעידנא דריתחא, אם יכול לשחוט ולא שוחט, ז' לענין מצות סוכה, כתב בשו"ת מהרש"ם [ח"א סי' רט] שאם יכול להיכנס לסוכה, אף אם אינו חייב, יענש ע"ז בעידנא דריתחא, ח' לענין מצות הדלקת נר שבת, כתב החתם סופר [שבת כה,ב] שלדעת אב"י הוי רשות, ובכ"ז נענשים ע"ז בעידנא דריתחא, ולכן נשים מתות בשעת לידתן, כשאין זהירות בנדה ובחלה ובהדלקת הנר, ט' לענין מצות פריה ורביה, כתב באשל אברהם [או"ח סי' רמ] שמי שיש לו בן ובת, בכ"ז יענש בעידנא דריתחא, אם לא עוסק בפר"ר, י' לענין קנאין פוגעים בו, שהוא הלכה ואין מורין כן, כתב בחתם סופר [פרשת בלק] שנענשים ע"ז בעידנא דריתחא.

ח. **מכניסים דרך גגות** - גדר נוסף מצינו בגמ' בברכות [לה,ב] אמר רבי יהודה בר עילאי בא וראה שלא כדורות ראשונים דורות אחרונים, דורות ראשונים עושים תורתן קבע ומלאכתן עראי, ודורות אחרונים עושים מלאכתן קבע ותורתן עראי, דורות ראשונים היו מכניסים את התבואה

א. הנה מצינו בש"ס בכמה מקומות שיש לאדם איסור להתחמק ממצוה, ומצינו בזה כמה לשונות בחז"ל, ונראה לומר שיש בזה כמה דרגות ואופנים של איסור וכפי שיבואר להלן, [עיקרו של השיעור כבר נדפס בתמוז תשפ"ד בקובץ "עיר התורה" שי"ל ע"י עיריית בני ברק, וכעת בתוספת מרובה].

ב. **השנת אנידה** - הגדר החמור ביותר הוא מה שמצינו בהשבת אבידה, שהתורה כתבה בפירוש "לא תוכל להתעלם", ואמנם אי"ז התחמקות מהמצוה, אלא איסור בעצם, אולם התורה כתבה דבר זה בלשון שאסור להתחמק, ובשונה ממצוות אחרות, שלא ציוותה בלשון זו.

ג. **יעצים עיניו** - דרגה שיכול להיות שהיא פחותה מכך, במה שמצינו בגמ' בקידושין [לג,א] דמבו' התם לענין קימה בפני חכם "יכול יעצים עיניו ת"ל ויראת מאלוקיך", ויש לחקור האם בפסוק בא ללמדנו שאכן אסור לעצום עיניו, משום שעצימה זו אינה מועלת, או דלמא שעצימה זו אכן מועילה שלא יתבע על אי קימה בפני חכם, אלא שיענש על שעבר על אסור כללי של התחמקות ממצוה, [והיינו דאמנא הגמ' התם שואלת דאי מיירי שהחכם כבר הגיע פשיטא שאינו יכול להעצים עיניו, וע"כ מעמידים באופן שהחכם עוד לא הגיע, אבל יודע שהחכם עתיד לבוא, ועדיין יש לחקור האם יש חיוב לקום בפניו, משום שידוע שהחכם עומד להגיע, ובפועל החכם יתכבד פחות מכך שאדם שנמצא לידו לא עומד, למרות עוצם את עיניו].

ד. **עידנא דריתחא** - דרגה פחותה מכך מצינו בגמ' במנחות [מא,א] דבעידנא דריתחא יענישו אדם על שלא הלך עם בגד ד' כנפות להתחייב בציצית. ויל"ע בכיאר דברי הגמ', א' כידוע כיום בפראקים מעגלים את קרן הבגד האחורית, ויל"ד האם בכך ישנה שאלה של עידנא דריתחא, שמפקיע את עצמו מהמצוה. וראיתי ששאלו הגר"ח קניבסקי זצ"ל שאלה זו, והשיב שמכיוון שהולכים עם ציצית בבגד המיוחד לכך, אינו מראה שרוצה להתחמק מהמצוה, והיינו משום שמקיים את עיקר מטרת המצוה, וכמשנ"ת למעלה. ויש להוסיף בזה עוד, שאדם שקנה כך את הבגד מהחנות לא התחמק מהמצוה, וכמבו' בתוס' בערכין [ב,ב] שאדם שאין לו בגד ד' כנפות אינו מחויב לקנות, אף לא מדין עידנא דריתחא, וכל האיסור הוא באדם שעושה תחבולות להיפטור מהמצוה, וכן מבו' בתוס' בשבת [לב,ב] שדברי הגמ' על עידנא דריתחא, נאמרו על זמנם שרוב הבגדים היו בעלי ד' כנפות, משא"כ בזמננו שרוב הבגדים אינם בעלי ד' כנפות, שאינו עובר בכה"ג. ב' הלא מעולם לא שמענו שאדם יהיה מחויב לקנות שדה כדי לקיים מצוות התלויות בארץ, וע"כ צריך לומר שיש חילוק בין מצוה שאדם צריך ליזום פעולה שיש טרחה כדי לקיים מצוה, שבוודאי אינו מחויב בכך, לבין מצוות ציצית שהיא מצוה קלה, שאינה דורשת מאמץ, ולפ"ז יל"ד בציצית צמר בימות הקיץ, שיש בכך קושי לסובלים מהחום, האם עדיין נאמרה אזהרת הגמ', ועוד דלפ"ז תהיה מעלה ללבוש בגד הצמוד לגוף עם ציצית, ולא כבגד נפרד, באופן שהחוטים לא יגעו בגוף, לדעת אלו החוששים לכך - עי' שו"ת הרמב"ם פאר הדור סי' ז', ובכ"י יור"ד סי' רפ"ג ס"ד, וצ"ע.

¹ והנה יש שטענו שיש חיוב לנהוג בדרך כבוד וידידות עם קרובי משפחה, שנוהגים שלא בדרך הישר, משום שעל הפסוק "לא תוכל להתעלם" ממעטת הגמ' בב"מ [ל,א] דפעמים שאתה מתעלם, וכגון כהן בבית הקברות, אולם בפסוק "ומבשרך לא תתעלם", אין מיעוט שפעמים שאתה מתעלם, והיינו שבכל מקרה יש לקרוב, ויש מייחסים רעיון זה להרעק"א, אולם יש לתמוה ע"ז מגמ' ערוכה בכתובות [נב,ב] שרב יוסף מתחילה רצה להביא דבר מה לקרוב משפחתו ולבסוף חזר בו, ושואלת הגמ' מעיקרא מאי קסבר, ולבסוף מאי קסבר, ועונה הגמ' דמתחילה סבר "ומבשרך לא תתעלם", ולבסוף סבר אדם חשוב שאני, וחזי' שאף בדין זה יש פעמים שאתה מתעלם.

² ושמעתי להגר"מ אזרחי זצ"ל שהקשה שהלא מצינו בסנהדרין [צג,ב] שקר החן והבל היופי יראת ה' היא תתהלל, זה דורו של רבי יהודה בר עילאי, שששה

וכו', ת"ל כי ימצא, ומשמע מדברי הגמ' דלולא הילפותא, וכן בשאר מצוות, יש ענין לחזור את המצווה.

טו. לצאת מירושלים בער"פ - והנה היו שנהגו לצאת מירושלים בערב פסח, כדי שלא להיות בדרך קרובה, בזמן הקרבת קרבן פסח, [כך הביא הרב נח אייזיק אהלבוים באור ישראל תשנז עמ"פ שמועה על המהר"א מבעלז זצ"ל], משום דק"ל מקריבים אעפ"י שאין בית, ועל כן אפשר באופן עקרוני להקריב קרבן פסח בזה"ז, [כך לשיטתם, וראה מה שנכתב בגיליון מס' 80 שהובאו מניעות רבות מבחינת פרטי ההלכה בזה], ועל כן אינם רוצים להתחייב, וראה בשו"ת ציץ אליעזר [חי"ב סי' מ"ז], ובמועדים וזמנים [מהדורה ישנה ח"ג סי' רלט בהערה] שביארו מדוע אין חיוב לעשות כן, וכן בהערות מהגר"ש אלישיב זצ"ל [חולין נ, א] כתב שאין ענין לעשות כן. ובשו"ת מאמר מרדכי [ח"ג קדושת אר"י סי' א'] כתב לתמוה על הנוהגים כן, שהלא אם יבוא משיח באותם שעות, כל מי שיהיה בירושלים יקריב קרבן פסח, והם לא יוכלו להקריב. ובספר פסח לה' לידידי הרב הראל דביר שליט"א [עמ' תקג] תמה עליהם דממ"נ, אם אכן ישנה אפשרות להקריב, מדוע אינם מקריבים, וכיצד מותר להתחמק מהמצווה. אלא שאין להם אפשרות מעשית להקריב, ואם כן הם אנוסים, ומדוע מטריחים את עצמם לצאת מירושלים. אלא שהם יטענו עפ"י הצ"ח [פסחים זג, ב] שאין לאדם חיוב להיכנס לדרך קרובה - ודלא כהמנחת חינוך מצוה ה' אות יג - ולפ"ז לכאורה אולי יהיה מותר לצאת מאזור ירושלים, ולהיות במצב של דרך רחוקה מירושלים, וד"ז תליא בגדר האיסור להתחמק ממצוה. ועוד יטענו שעדיף מצב של העדר חיוב ממצב של אונס, אולם יש לדחות שאפילו אם נאמר שיש פגם בעבירה באונס, היינו דווקא בלאו, שיש חפצא של עבירה, אולם במצות עשה, שאדם לא מקיימה באונס, לכאורה אין בכך שום פגם, ובוודאי אי"ז משנה אם הוא אנוס, או שמתחמק מהחייב.

טז. להקנות את בגדו כדי להיפטר מקריעה - ויש הנוהגים כשמגיעים לכותל המערבי, ולא רוצים לקרוע בגדיהם, מקנים את הבגד לאדם אחר. ובדרך כלל עושים זאת רק כשמגיעים לכותל, או סמוך לזה, וא"כ כבר התחייבו בקריעה, משום שראו את ירושלים בחורבנה. ועוד, דמטו ב"י מדרשא מעשה בהגר"ח גריינימן זצ"ל שהגיע לכותל, ואחד ביקש מהגר"ח להקנות לו בגדיו, וכך עשה, ולאחר שהגיע לכותל, אמר לו הגר"ח, אני מרשה לך לקרוע את החולצה שלי שנמצאת עליך, שהלא אין דין "לכם" בקריעה. ולכאורה יש לומר בזה עוד, שמצינו בשו"ע [יו"ד סי' שלח] לענין ביקור חולים, שמי שהלך עם בגד של חברו מחויב לקרוע, משום שמסתמא חברו בעל הבגד מסכים לו, וא"כ אף הכא לא יפטר מקריעה, אלא שיש לדחות דהכא שמקנה לו לפני שנכנס לכותל, בוודאי שבעל הבגד החדש לא מסכים לקרוע, מפני שלא רוצה להכשיל את מי שהקנה לו בביטול מצות הקריעה, אולם עדיין יש לומר שהדבר דומה לביטול מצוה שבעידנא דריתחא יענש ע"ז.

דרך השער כדי להתחייב במעשרות, ואילו בדורות אחרונים מכניסים את התבואה דרך גגות וקרפיות כדי להיפטר ממעשר. ושמעתי מהגר"ב שרייבר לרפ"ש [בשיעור בירחי כלה אב תשע"ב] שמי שמכניס דרך הגג עובר באיסור, וכמו שברישא שעושה תורתו עראי הוא איסור.

ע. מכירת נכרות - אמנם במקום שיש חשש מכשול, מותר להתחמק ממצוה, וכמו שמצינו לענין מכירת נכרות בזה"ז, וראה מה שהארנבו בזה בגיליון מס' 78, ומעתה יש לדון כמה שטענו בשם הגר"י זילברשטיין שליט"א כנגד היוזמה לגדל עדרים של בני פקועה, דדמי לעידנא דריתחא, שהרי מתחמק ממצות שחיטה, ולכאורה מכיוון שבא להציל אנשים רבים מאכילת נבלות וטריפות, ליכא בזה דינא דעידנא דריתחא.

י. טבילת כלים - ומצינו אופן נוסף שיותר להתחמק ממצוה, בשו"ע או"ח סי' שכג, שמי שיש לו בשבת כלי שאינו טבול, יכול להקנות לגוי, ולשאול ממנו את הכלי. והגר"א וייס שליט"א ביאר בזה, משום שטבילת כלים אינה מצוה בעלת ערך חיובי, וכמו ציצית, שיש ענין לראות הציצית ולזכור המצוות, [כמב' בשו"ע או"ח סי' ח' סעיף יא עיקר מצוות ציצית שיהיה על בגדיו כדי יראהו ויזכור המצוות]. אמנם יל"ד בזה, שאמנם אין מטרה חיובית בטבילה כלים, אולם יש ענין על דרך השלילה, להפריד בין ישראל לעכו"ם, ובהערמה זו מתבטלת ההפרדה.

יא. [וכאן המקום לתקן טעות שנכתבה בגיליון מס' 11, שנשאלתי ע"י אסירים בכלא איילון, מה יעשו בענין טבילת כלים, שהרי אין להם מקוה בכלא, והצעתי שיזכו לסוהר דרוזי, והעירני הגאון רבי מנחם כהן שליט"א שהדברים נסתרים מגמ' מפורשת בב"מ [י, ב] שאין זכין לעכו"ם, ועל כן יש לשנות את ההצעה, והאסירים יקנו לאזרח שמגיע לכלא, והוא יקנה לסוהר, ואז אין בעיה חוקית של שוחד].

יב. מערים אדם על התבואה - והנה אמרי' בברכות [ט, א] אמר רב אושעיא מערים אדם ומכניס את התבואה במוץ, כדי להיפטר מחיוב תרו"מ, וכך נפסק בשו"ע [יו"ד סי' של"א סעיף פד]. והקשה הגרי"ש אלישיב זצ"ל [הערות למסכת גיטין פ, ב] מדוע יש איסור לעצום עיניו, ואילו מותר להתחמק מחיוב תרו"מ. ותיירץ שבתרו"מ לעולם לא יגיע לידי חיוב, משא"כ כשיבוא החכם לפניו, הוא יהיה בגדר אנוס, ואינו פטור בעצם מהמצוה.

יג. פטור מחלה - מצינו דין זה גם לענין חלה, שאסור להכין עיסה פחות משיעור חלה, כדי שלא להתחייב בחלה, ע"י פסחים [מח, ב] וכך נפסק בשו"ע [יו"ד סי' שכד סעיף יד]. ויש לדון גם האם אדם שיוצא מהסוכה לטיול, ונכנס לפטור של הולכי דרכים, במידה וטיול זה לא היה לצורך, האם נחשב שהפקיע את עצמו ממצוות סוכה, וסתימת הפוסקים להחמיר בזה, ראה באגרות משה [אה"ע ח"ד סי' לב אות ח'], הליכות שלמה [סוכה פ"ט סעיף כא], חזו"ע [דיני הישיבה בסוכה סעיף כח].

יד. שילוח הקן - אכן, לענין שילוח הקן מצאנו לפותא מפורשת לפטור מחיפוש אחר המצוה, דאמרי' בגמ' בחולין [קלט, ב] יכול יחזר בהרים

מתכסים בטלית אחת ועוסקים בתורה, ואיך אפשר לומר על דור כזה שתורתו עראי, ותיירץ שיכול להיות אדם שלומד עשר שעות ביממה, אבל מחכה כל הזמן לחצי שעה של הבטלה, ויכול להיות אדם שלומד שעה ביום, אבל כל הזמן מחכה לשעה של הלימוד, וא"כ יכול היות שששה מתכסים בטלית אחת, ובכ"ז הוי בגדר תורתו עראי.

³ ומענין לענין ראיתי שהעירו על רש"י בעירובין [סב, א] שצריך לשכור רשות מעכו"ם, כדי להכשיר את העירוב, וכתב רש"י שיתחבר אל הגוי, כדי לבקש ממנו רשות, ותמהו שהלא כל מטרת הדין שגוי או כל מי שאינו מודה בעירוב, היא כדי להפריד בינינו לבינם, ואם כן איך אפשר לומר שיתחבר אל הגוי או המומר, כדי לבקש את רשותו ולשכור ממנו. וי"ל בדוחק, שלאחר שיש דין כזה שהמומר פוסל את העירוב, אף כשמסתכרים אליו, הדבר יהיה מתוך ריחוק מסוים, ודו"ק.

להזמנת 'דין תורה לדוגמה' לקעמפים וישיבות בין הזמנים, ניתן לפנות ☎ 055-677-0051

לתגובות והערות ולהצטרפות לקבלת העלון במייל

0556770051 או בטלפון zx0527103930@gmail.com

ניתן לשמוע את השיעורים בקול הלשון או בטל' 0733-7187-52

וכן ניתן להוריד את העלונים בעמדות קול הלשון

השיעורים מתקיימים במספר מקומות (בבני ברק)

שבת אחה"צ | בשעה 17:15 עד 17:45

● ביהכ"ס חניכי הישיבות רח' בירנבוים 12 (מנחה לאחר השיעור)

יום רביעי | בשעה 23:15 עד 23:45 ● ביהכ"ס משכן חיים רח' אורליאן 1

יום חמישי | 23:00 עד 23:30 ● ביהמ"ד אהבת חסד רח' דסלר 7 בעז"נ

הבהרה

מטרת עלון זה היא לעורר את לב המעיין, ולא לפסוק הלכה, כמו"כ כמוכן שאין במסגרת מצומצמת זו כדי להקיף את כל הנושא שעליו נכתב העלון, והדברים כבחינת תן להכם ויחכם עוד, ובמקום שאמרו לקצר א"א להאריך.

לע"נ

כתון קלרה בת סלחה ע"ה